

картини мира женщин-писательниц. Индивидуально-авторская картина мира является своеобразной интерпретацией мировосприятия личности.

Ключевые слова: концептосфера, микроконцептосфера, микроконцептосфера «любовь», концепт, женский роман.

Makarova Maryna. Mikrokontseptosphere «Love» in the Contemporary Women's Novel (Based on the Materials of Dara Korney). The model of kontceptosphere «love» as a collection of individual copyright of knowledge about this feeling (mikrokontseptosphere), the unit which is an integral part of the concept is considered in the article; mikrokontsetosphere «love» in the contemporary women's novel, on the materials of Dara Korney is described; the means of imagery that represent individual style of the writer are analyzed. In the article was made the emphasis on the metaphors, epithets, comparisons, graduations, personalization, etc.

The article noted that the conceptual picture of the world is realized in the speech of an individual's view of the world through language. The use of certain language constructs allow a person to highlight the characteristics of the nation. Significantly affect on the formation of the picture of the world it is gender identity. Gender differentiation of society is realized in a specific men's and women's communicative activity that allows you to talk about the features reflect the linguistic world women writers. Individual-author picture of the world is a kind of interpretation of the individual perception of the world.

Key words: conceptosphere, mikrokontsetosphere, mikrokontsetosphere «love», concept, women's novel.

УДК 81:316.77

Любов Мацько

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ФІЛОЛОГІВ

У статті розглядається основне поняття лінгвоперсонології: мовна особистість як лінгвістична категорія, що складається з компонентів – мовна спроможність, мовна свідомість і мовнокомунікативна компетентність. Досконалі мовні особистості визначаються як елітарний тип мовних особистостей, що засвідчують максимально високий рівень володіння культурою креативного мовлення і можуть бути зразком для вивчення рідної мови і формування мовнокомунікативної компетентності. Для української молоді безсумнівним чинником патріотичного виховання є мовна особистість національного генія і пророка Тараса Григоровича Шевченка.

Ключові слова: Тарас Шевченко, освіта, патріотизм, мовна особистість, мовна спроможність, мовна свідомість, мовнокомунікативна компетентність, мовленнєві компетенції.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна лінгвістика і особливо лінгводидактика (американська, європейська, в тому числі й українська та російська) зацікавилися проблемами формування мовної особистості молоді як надійного державотворчого діяча і успішного суспільно-політичного й культурного творця. Кумулятивно-інформаційна й регулятивна функції мови використовуються на пошуки і вироблення все новіших та ефективніших мовнокомунікативних тактик і стратегій для потреб освіти, для розуміння мови як інтеракційного явища соціального буття (Н. Д. Арутюнова, Ю. М. Караулов, С. Я. Єрмоленко, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, В. А. Широков, П. Ю. Гриценко, Т. А. Космеда та ін.), що суттєво впливає на сучасний образ суспільства і помітно його формує.

Нині в мовознавчій науці формується новий напрям лінгвістичних досліджень – *лінгвоперсонологія*, що займається описом типів мовної особистості, чинників її формування, становлення і розвитку окремого мовця як індивідуальної *національномовної особистості* на тлі своєї епохи, свого середовища, конкретної професійно-виробничої діяльності та творчості. У навчанні та вихованні сучасної всебічно освіченої людини гармонійно поєднуються гілки усіх суспільних, природничих і гуманітарних наук.

Вивчення українськомовних гуманітарних (і не тільки!) наук (української мови, української літератури, міфології, мистецтва, історії і культури, історичного й сучасного українського соціуму) формує в молоді стійкі уявлення і поняття про національну (українськомовну в даному разі) картину світу, в якій відображається українська ментальність і світоглядність, етно- і психотип українського національного характеру, прагматика і прецедентність, усталеність образу життя. Така освіта сприяє вихованню української елітарної мовної особистості. У мовленні (дискурсі) мовна особистість реалізує через спілкування об'єктивні спільні фонові знання соціуму і суб'єктивні, ті, що виділяють її як індивідуальну мовну особистість на тлі мовних смаків її епохи, мовну моду та певну мовну поведінку. Мовна особистість завжди існує в певному

часомовному просторі – актуалізованих ідей, концептів і концепцій, понять, значень, смислів і образів, стереотипів *мовної поведінки*, що виформувалися і діють у певний час і в даній *лінгвокультурній спільноті*. Лінгвокультурна спільнота впливає на формування усвідомлених знань конкретної практичної мови і сприяє формуванню мовної (лінгвістичної) свідомості як науково осмисленого відбиття концептуальної картини світу і як *системи поглядів* на мову, що відображаються в *мовній поведінці*.

Складниками загального поняття мовної особистості є *мовна спроможність*, *мовна свідомість* і мовнокомунікативна (дискурсна) діяльність, тобто *мовнокомунікативна компетентність*, які діють поетапно і радіально-суміжно, формуючи мовнокомунікативний простір особистості.

Мовна спроможність є першоосною для зародження і формування мовної свідомості, а з нею і становлення та розвитку мовленнєвих компетенцій, що в єдності забезпечують становлення особистості з повносилою мовно-комунікативною компетентністю.

Відомий французький вчений Клод Ажеж сформулював мовну спроможність як властивість, закладену «в генетичному коді кожного індивіда у вигляді універсальної когнітивної схеми, що зафіксована на нейрологічному рівні, який від народження є сформованою даністю індивіда» [1, с. 34].

Хоча система мовної спроможності є генетичною заданістю, тобто первинною, її механізм діє надзвичайно динамічно і потужно. Це засвідчують спостереження над мовленнєвим розвитком немовлят, дошкільнят, молодших, середніх і старших школярів, над тим, як інтенсивно зростають і розширюються рівні мовної спроможності у процесі здобування практичних мовленнєвих знань і навичок, вивчення сучасних норм літературної мови – фонетичних, орфографічних, лексичних, фразеологічних, граматичних (морфологічних і синтаксичних), стильових та стилістичних. На цих етапах здобуття мовного досвіду відбувається вироблення і закріплення правил мовленнєвої діяльності, формування у свідомості корелятивів людського досвіду, уявлень, образів, понять, практичних і теоретичних знань про світ, здобутих в інтерперсональній мовній комунікації.

Реалізація генетично закладеної мовної спроможності у процесі розвитку людини формує і її мовну свідомість. Розвинена мовна свідомість особистості охоплює і відображає сформовані віками

колективні ціннісні орієнтації, закріплені у мовних формах, висловах, спрямовані на креативну мовленнєву діяльність.

Мовна свідомість є основною ознакою кожної мовної особистості і рушієм її розвитку. Вона абсорбує в собі ментальний смисл і формує когнітивний (пізнавальний) зміст мовлення та містить його в собі завжди готовим до мовленнєвої потреби.

Мовна особистість – це особистість конкретної людини, означена мовою, виражена в мові і через мову в її дискурсах, текстах. Орієнтовний опис мовної особистості передбачає аналіз таких складових компонентів:

- мовна особистість у своєму часі і на тлі доби;
- мотиви, інтенції, домінанти мовлення, особливості світовідчування, сприйняття явищ, подій;
- реконструкція моделі світу (або фрагменту), відображеної у свідомості мовної особистості: тезаурус, концепти і концептосфери;
- характеристика семантичного рівня мовлення, опис відмінностей у семантиці аналізованого тексту;
- реконструкція асоціативно-вербальної сітки (які уявлення, образи, асоціації, поняття і як саме виражаються цією особистістю, яким стилем, якими способами і засобами комунікації): Т. А. Космеда зауважує: «У центрі уваги мовознавців сьогодні не значення як таке, а «значення мовця» і «значення слухача», тобто індивідуальні смисли» [7, с. 24]. Поняття **мовна особистість** ніби відповідає на питання «яка людина?»: «людина етична», «людина естетична», «людина талановита», «людина вольова», «людина інтелектуальна», «людина емоційна» та ін.

Наповненість мовної спроможності складають такі компоненти:

- когнітивний (пізнавальний) рівень – передінформація, кореляти досвіду, основні концепти – еталони понять;
- семантичний рівень – акумулює знання значень слів;
- граматичний рівень – знання зв'язків між словами, зміни слів;
- комунікативний рівень – реалізує знання стилю, структур повідомлення, текстів;
- прагматичний рівень – актуалізує мотиви і доцільність вибору мовних засобів відповідно до змісту і стилю повідомлення.

У процесі інтеракціональної мовної комунікації відбувається розвиток цих компонентів мовної спроможності, розширення їх можливостей, наповнення тематичним, лексико-семантичним і граматичним змістом, вдосконалення й уточнення мотивів вибору

мовних одиниць, смехи-конструкти побудови висловів, речень, текстом і текстів.

Успіх сучасної молодії людини залежить і довго визначатиметься в майбутньому тим, як інтенсивно і продуктивно вона розвиватиме свою мовну спроможність на ґрунті елементів системи конкретної, спершу рідної мови, засвоюючи фонетичні, лексико-фраземні, словотвірні і словозмінні, граматичні правила та стилістичні конотації функції мовних одиниць. Вивчення інших мов розвиватиме і посилюватиме мовну спроможність, але воно також буде продуктивним і успішним, якщо ґрунтуватиметься на доброму засвоєнні рідної мови, на вже вироблених мовленнєвих компетенціях її, на розрізненні схем конструкцій різних мов.

Мовна спроможність є основою формування мовної свідомості і виповнюється нею (мовомисленням, мислеобразами, рефлексіями). У мовній свідомості умовно виділяють два рівні: перший містить предметний (денотативний) зміст, що характерний для мовної спільноти (його ми успадковуємо, переймаючи мову від старших). А другий (глибинний) – це вже власне усвідомлення, відкриття мовцем своєї мови, з елементами індивідуального авторського осмислення і вибору мовних варіантів на свій смак, мовленнєвих видів діяльності. Тут мовна свідомість постає як структура культурно й соціально зумовлених настанов щодо рідної мови, які відбивають колективні етно- і націєтворчі реалії і поняття, морально-етичні орієнтації певної мовної спільноти.

Щоб поєднати у свідомості сучасної молодії запит на фізично і морально досконалу освічену особистість з культурою і обов'язками громадян Української держави – продовжувачів кращих волелюбних національно-патріотичних, духовно-культурних традицій українського народу, слід поширювати культ елітарних інтелектуальних українськомовних особистостей, обізнаних з фольклорно-мистецькими, історико-культурними явищами і артефактами, збагачених високими помислами й естетичними смаками.

Третім компонентом мовної особистості є *мовнокомунікативна компетентність*, що дозволяє сповна реалізувати єдність досягнень і мовної спроможності, і мовної свідомості через види мовленнєвої діяльності у відповідній соціокультурній мовній спільноті.

Поняття мовної особистості (в Апостола рідної мови німецького лінгвіста Людвіга Вайсгербера цей термін вперше з'явився як

sprachliche Personlichkeit) російський вчений Ю. Караулов сформулював як ієрархічну модель трьох рівнів: а) вербально-семантичного; б) лінгвокогнітивного; в) мотиваційного. Перший рівень характеризується тим, що він означає постійне збагачення лексикону особистості словами й словосполученнями, фраземами з новими значеннями. Другий рівень – це пізнавальна сфера особистості. Інтелектуальна основна одиниця тут – **концепт** як механізм і результат мовомислення, як згусток мовосвідомості усієї концептосфери концепту. «Концепт – це той «пучок» уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, який супроводжує слово і виражене ним поняття. Концептами стають тільки ті явища дійсності, які є актуальними і цінними для даної культури, мають більшу кількість мовних одиниць для своєї фіксації, є темою прислів'їв і приказок, поетичних і прозаїчних текстів. Вони є своєрідними символами, емблемами, що вказують на текст, ситуацію, знання, які їх породили. Вони є носіями культурної пам'яті народу» [8, с. 195].

Мотиваційний рівень мовної особистості характеризується доцільністю вибору мовних одиниць у процесі спілкування як з боку мовця, його орієнтації на потреби, оцінки, так і з боку суспільства: чого чекає від мовця суспільство, які його ціннісні оцінки й морально-етичні орієнтири. Тут задіюються лінгвокультурологічні чинники, що впливають на мотиви мовлення і вибір мовленнєвих засобів.

За рівнем сформованості мовнокомунікативної компетентності виокремлюють сильну, посередню та слабку мовну особистість. За рівнем володіння літературної мови і креативним мовленням виділяють типи мовленнєвої культури: елітарний, середньолітературний, літературно-розмовний та фамільярно-розмовний [7, с. 43].

Для елітарної мовної особистості характерні такі ознаки: вільне тематичне і жанрово-стилістичне текстотворення; знання усіх норм сучасної української літературної мови; володіння усіма функціональними і експресивними жанрово-стильовими різновидами сучасної літературної мови; вільне володіння як усною, так і письмовою формами мови; індивідуальність стилю; вміння переробляти почуті і прочитані тексти, переводячи їх у потрібну форму; вміння творити текст відповідно до мети і завдання спілкування; великий обсяг (бажано – енциклопедичний) активного

словника; володіння етичними нормами; відчуття адресата і повага до нього; чутлива рефлексія до мови і адресата.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Необхідно вивчати окремі сильні елітарні мовні особистості українського народу, їх мовну спроможність, мовні й мовленнєво-комунікативні компетенції з метою поширення в лінгводидактику й методику та всю освітню сферу кращих зразків українського мовлення, вітчизняної риторики, відповідних національно специфічних мовнокомунікативних стратегій і тактик, символіки і тропіки. Особливо велике пізнавально-виховне значення має вивчення мовотворчості з таким високим рівнем мовнокреативної діяльності мовних особистостей, які стали і стають знаковими постаттями, культурним явищем України, вплинули на розвиток української мови й літератури, збагатили інтелектуальний ресурс нації.

Серед таких мовних особистостей особливе місце належить Тарасу Григоровичу Шевченку. «Шевченко як явище велике й вічне – невичерпний і нескінченний. Волею історії він ототожнений з Україною і разом з буттям рідної держави продовжується нею. Він росте й розвивається в часі, в історії, і нам ще йти і йти до його осягнення. Ми на вічному шляху до Шевченка» [6, с. 9]. Уже третє століття (XIX, XX, XXI) українська культура живе «Кобзарем» Тараса Григоровича Шевченка, долаючи ідейно-естетичні, стильові мистецькі течії романтизму, народництва, модерну, постмодерну, але й досі Шевченків «Кобзар» є *прототекстом* національно-духовного буття нашого народу, дієвим символом в історії українського націо- і державотворення. Видатний український мовознавець, літературознавець і культуролог Юрій Шевельов (Шерех) так сказав про Шевченка: «Значення поета для української культури й історії таке, що кожний рік – це рік Шевченків» [12, с. 11]. Є він знаком нашого всенаціонального творчого духу.

Саме Шевченкові вдалося поєднати у своїй творчості національний поетизм і духовне провідництво, щирість стражденної душі і мудрість глибинного бачення сучасного, розуміння трагічності минулого і передчуття майбутнього. Вийшовши з кріпацького середовища, поет не тільки пізнав гірке життя простого люду, а ще й усвідомлював безперспективність такого життя, потребу пробудження національної свідомості, гідності, зреалізованості розуму і чину. Для цього Шевченко утверджував українськість власним буттям, самоідентифікацією, поетичним словом, сюжетами,

малярством, прагнув оздоровлювати ситуацію світлом істини. Рушієм, стимулом цього покликання були внутрішня незалежність, почуття національної гідності і обов'язку, помножені на любов до України і геніальне обдарування: *«Треба любити й пишатися найкращою своєю матір'ю. І я, яко син її великого сімейства, служу, якщо не ради добра для нього явного, то, принаймні для слави імені України»* [2, с. 11].

Розуміючи своє становище реальної відірваності від України, тяжко переживаючи самотність, Шевченко відчував і своє покликання зберегти рідну мову у словесній творчості. Вона ніби постійно тримала його у живому діалозі з родиною і народом, з Україною, з ідеообразом України. Рідне слово як естетична, духовна сила давала енергію для морального самоствердження. Пізніше це підтвердиться і в засланні. Шевченко відчував пророчу місію запалити творчим вогнем рідне слово, освітити ним дорогу рідним людям, збудити національну свідомість [3, с. 3-47].

У часи Тараса Шевченка завершалася епоха самооформлення європейських націй, постання їхніх держав. І це також впливало на його український вибір. Для Шевченка не було вільного вибору бути українцем чи росіянином. Російська імперія, заборонивши українську мову, літературу, культуру, зобов'язувала його русифікуватися, але доля українського народу сформувала йому **етичну програму захисника й пророка рідного слова й право своєї культури**. Микола Жулинський писав, що самовизначення Шевченка – це безальтернативний вибір титана духу, в якому викристалізувався, знайшов своє ідеальне втілення **генотип української нації**.

Для Тараса Шевченка вибір поетизувати українською мовою був безсумнівним. Історія показала, наскільки значним був цей вибір для України і наскільки незручним та важким своїми наслідками у той час для самого Шевченка. Шевченко, як і шановані ним Вук Караджич та П.-Й.Шафарик, усвідомлював, що порятунок нації від загрози винародовлення в умовах колонізації полягає передусім в утвердженні народної мови шляхом надання їй статусу літературної.

Тарас Шевченко не те щоб відкинув малоросійство, він його не мав на генному рівні, не прийняв змалечку і довіку, бо в нього була Україна, жив нею. Хоч і дорікав за прислужництво «дядькам отечества чужого», «рабам», а так ніби не помічав, офіційного, – «Малоросія», «малоруське наріччя». Його батьківщина – Україна. Він утверджував Україну і українство своїм поетичним словом усе життя:

В *Україну* ідіть, діти!

В *нашу Україну*...

Привітай же, моя ненько,

Моя Україно,

Моїх діток нерозумних,

Як свою дитину. (С.-Петербург, 1839).

Свою Україну любіть,

Любіть її ... Во время люте,

В останню тяжку минуту

За неї господа моліть. (С.-Петербург, 1847).

Якщо інші українці, з маєтних старшинських, дворянських, поміщицьких родин, аристократичних салонів, спонукані інтелектом, добрим серцем чи модою на демократизм, шукали свій народ, ходили в народ, повертались до нього, то Шевченко ніколи з свого народу й не виходив, не відривався навіть у засланні. Він органічний до інтимності в ньому: український народ для нього – це батьки і матері, діди й прадіди, брати й сестри, діти й онуки, скрізь свої люди. У творах Т. Шевченка часто звучать мовні етикетні формули звертання саме з емоційною лексикою родинної семантики: «*Згадайте, братія моя...*» (Це до друзів з Кирило-Мефодіївського братства; Орська кріпость, 1847).

Україно, Україно!

Серце моє, ненько! (С.-Петербург, 1838).

Ось слухай же, мій голубе.

Мій *орле-козаче!*..

Друже-брате! (А. О. Козачковському, Орська кріпость, 1847).

Думи мої, думи мої.

Квіти мої, діти... (Думи мої..., С.-Петербург, 1838).

Поетична творчість Шевченка стала вершиною українського мовного й літературного романтизму першої половини ХІХ ст., що цілком відповідало загальноєвропейській мовній традиції [10, с. 238]. Саме в той час, у 30-х роках ХІХ ст., у Німеччині, зокрема в гейдельберзькому гуртку романтиків, поширюється інтерес до слов'янського фольклору, особливо до української народної пісні, значного розмаху набуває перекладання українських пісень німецькою мовою. У збірнику В. Вальдбрюля «Слов'янська балалайка» вміщено 99 українських народних пісень. Популярним був не тільки в Німеччині, а й поза нею збірник Ф. Боденштедта

«Поетична Україна» [9, с. 117]. Інший німецький вчений – Йоганн Георг Коль у 1838 році відвідав північну Америку і майже всі країни Європи, в тому числі й Україну. Й. Г. Коль видав два шеститомні твори, серед яких окрему книгу про Україну «Die Ukraine Kleinrussland» («Україна, Малоросія»). У ній автор з великою любов'ю описав природу, звичаї, побут, економіку, культуру України, порядність і духовність її мешканців. Й. Г. Коль геніально передбачив і написав пророчі слова: «Нема найменшого сумніву, що колись велетенське тіло Російської імперії розпадеться й Україна стане знову вільною і незалежною державою. Час цей наближається поволі, але неухильно. Українці є нація з власною мовою, культурою та історичною традицією. Тимчасово Україна роздерта між сусідами. Але матеріал для будови Української держави лежить готовий: коли не нині, то пізніше з'явиться будівничий, що збудує з тих матеріалів велику і незалежну Українську державу!» [5, с. 67].

Літературні і мовнокультурні інтереси Тараса Шевченка, першого за роллю і значенням національного поета і пророка України, формувалися не тільки на романтично-народницьких, історико-героїчних, пісенно-ліричних та народнопоетичних українських джерелах. Вийшовши з кріпацтва, він самотужки став високоосвіченою людиною свого часу. І цим також є унікальним прикладом для сучасної української молоді. Його феноменальний світогляд проріс з глибокого народного кореня, ввібравши його потугу і піднявшись до вершин світової скарбниці духовних і літературних цінностей. П. Куліш писав про Шевченка: «Не було книжки живої і животворящої, щоб йому в руки попала та й лежала в нього непрочитана. Пушкіна він знав напам'ять, дарма що писав не його мовою, а Шекспіра возив із собою, куди б не їхав». О. Кониський зазначав, що Шевченко в розмовах часто послуговувався цитатами з Шекспіра, Байрона. Шевченко знав «Фауста» Гете, цитував з пам'яті.

Постать Тараса Шевченка є знаковою не тільки для внутрішньонаціонального життя українства, а й помітною для інших національних культур, що знаходяться в силовому полі ідей європейського континенту. Олександр Білецький ще в 1939 р. склав реєстр авторів, з творами яких Шевченко був обізнаний [4, с. 211]. Це Геродот, Плутарх, Вергілій, Горацій, Овідій, Тит Лівій. З письменників нової Європи: італійці Данте, Петрарка, Бокаччо, Аріосто, Тассо; англійці Шекспір, Дефо, Річардсон, Голдсміт, Осіян,

Гіббон, Берне, Байрон, Вальтер Скотт, Діккенс; французи Вольтер, Шатобріан, Беранже, Барб'є, Дюма-батько, Гюго, Ежен Сю, Бальзак; слов'янські письменники. Особливою любов'ю Шевченка були німецькі романтики Шіллер і Гете. Шевченко був добре обізнаний з німецькою літературою, малярством, музикою і філософією. У їх творчості багато спільних соціальних і морально-етичних мотивів: антитиранізм, ідеал суспільної і особистої свободи, заклик до національної і вселюдської єдності; республіканський ідеал з національним забарвленням, національна самокритика, мотив кривавої покути, мотив розкаяння і морального відродження, етична тривога, а найбільше – ідея національного визволення.

Феноменальну роль Т. Шевченка чітко і правдиво окреслив німецький дослідник доктор Густав Шпехт: «український поет так могутньо і всебічно виразив своєю творчістю духовність українців, ідеали й прагнення, він в такій мірі став символом своєї країни, як Гомер був виразником всієї Еллади, Вергілій – Римської імперії. І не один із пізніших європейських поетів так універсально не відбивав національної істотності свого народу, як це властиво Шевченкові. Навіть великий Данте, терцинами «Божественної комедії» якого так часто послуговуються в щоденній мові, не став універсально виразом духу всієї Італії. Ще в меншій мірі виразником національної духовної цілості для своїх країн були Сервантес, Мольєр чи Толстой. І лише Шевченко в новітніх часах людського буття став для цілої нації на довгий час символом, духовним провідником, виразником національних устремлінь».

Очевидно, все це значною мірою вплинуло на те, що перші відгуки німецькою мовою на поетичну творчість Тараса Шевченка з'явилися, як на той час, дуже швидко і стали відомі в літературних колах Австрії. Це відгук-анотація на історичну поему Шевченка «Гайдамаки» у «Щорічнику слов'янської літератури, мистецтва і науки» (*Zahrbucher fur slawische Literatur Kust und Wissenschaft*) за 1843 рік. Високо оцінив творчість Тараса Шевченка і один з перших його німецьких критиків К. Е. Францоз. Він висловив захоплення різнобічним талантом Шевченка, який володів чотирма істотно відмінними рисами поетичного хисту: глибоко розкривав соціальні явища, малював картини історичного епосу, володів досконалістю у сфері ідилічної лірики з політичними тенденціями. Французький дослідник Е. Дюран про творчість Т. Шевченка ще в 1876 році у нарисі про поета сказав так: «Аналогічного явища – такого ж

потужного впливу поетичного слова на глибокі народні верстви – не знайти в усій історії сучасної літератури» [13, с. 921].

Зміст поняття «основоположник» нової української літературної мови, що закріпилося за Т. Г. Шевченком у лінгвістичній науці, розкривається через визначення і опис основних ознак його поетичної мови, що різко вивищують його рівнем літературності над навіть такими великими попередниками, як Іван Котляревський і Григорій Квітка-Основ'яненко. Часові межі між появою «Енеїди», «Марусі» і «Кобзаря» незначні для плину мови, але якісну різницю між мовою Шевченка і його попередників читач помітить. У мові попередників він відзначить наліт архаїки, діалектності і віддаленості, а в мові Шевченка – сучасність і зрозумілість. Тут доречно послатися на думку Ю. Шереха (Шевельова) про те, що Шевченко «увиходив до літератури з високою свідомістю місії й переємності. Він не просто писав поезії, він хотів усвідомити своє місце в літературі через візію майбутності своєї країни і, не меншою мірою, через визначення свого місця супроти попередників, яких він цінив, але з традиціями яких він «поривав» [12, с. 11].

Неймовірно, що в контексті такої слабкої тоді лінгвістичної концептосфери української мови, коли в епоху її заборон пагони мовної науки пробивалися тільки у фольклористиці й етнографії, Тарас Шевченко так високо піднявся до людинотворчої, націотворчої суті мови, виразив її в мовній формулі «животворяще слово» (вислів П. Куліша). Найповніше мовна особистість Шевченка відобразилася і висвітлилася в поетичному слові, характерним вживання лексеми «слово» саме в її узагальнених значеннях як концепту, як української мови, як високої мови, правдивої, благородної – сакральної. Це видно й з того, в якій текстовій тропіці (епітетах і метафорах) реалізується лексема *слово*, наприклад:

Мій боже милий,
Даруй *словам святую силу*
Людськеє *серце пробивать*.
Людськії *сльози проливать*.

Неначе: наш Дніпро широкий,

Слова його *лились, текли*

І в *серце падали глибоко!*

Огнем невидимим пекли

Замерзлі душі («Пророк», Косарал - С.-Петербург, 1848);

І *словеса* його *святиє*

На *серце падали Марії*,

І серце мерзло і неклоє.

Неначе срібло куте, бите

І семикрати перелите

Огнем в горнилі - словеса

Твої, о господи, такі («Марія», С.-Петербург, 1859).

У поезії Тараса Шевченка слово має розгалужену систему означень – епітетів: воно незле, тихе, тихо-сумне, тихеньке, великеє, щире, розумне, ласкаве(є), дівоче, добре, нове, живе, мудре, благає, кротке, пророче, боже (є), святее, найкращее – і нарешті; огненне, слово правди, слово істини. Широка понятійна сфера (слово і мова, слово і розмова, слово і серце, слово і душа, слово і сльози, слово і правда, слово і істина, слово і вчення, наука) конкретизується у різноманітних текстових реалізаціях:

Блукав і господа благав,

Щоб наша *правда не пропала.*

Щоб наше *слово не вмирало.*

(Марку Вовчку, С.-Петербург, 1859);

І брат з братом обнялися

І проговорили

Слово тихої любові

(Єретик, Переяслав, 1845);

І тихим, добрим, кротким словом

Благовістив їм *слово нове...*(Неофіти Нижній Новгород, 1857);

Слово моє, сльози мої.

Раю ти мій, раю! (Чигирине, Москва, 1844).

За ідейно-естетичною суттю поетична мовотворчість Т. Г. Шевченка є епохальним явищем в українській культурі і доленосним для сучасної української мови, оскільки сприяла остаточному утвердженню нової літературної мови на народній основі. Про глибоко усвідомлене і відповідальне ставлення Шевченка до рідної мови, її ролі у житті народу, до *слова* свідчать як поетичні рядки, так і щоденникові записи та листи:

Орю свій переліг – убогу ниву!

Та *сію слово* (I, 57);

Не одцуравсь *того слова.*

Що про Україну

Сліпий старець, сумуючи,

Співає під тином (I, 81).

Творчість Тараса Шевченка сповнена оригінальною, часом дуже щемливою інтимною метафорикою, як у поезії про мережання віршів:

З-за Дніпра мов далекого
Слова прилітають
 І **стеляться** на папері,
Плачучи, сміючись. Мов ті діти.
 Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.
 І радий я, і веселий,
 І бога благаю,
Щоб не приснав моїх діток
 В далекому краю.
 Нехай **летять додомоньку**
Легенькії діти (Кос-Арал. 1848).

Нині, коли в суспільстві так жаргонізується мовлення, понизився поріг культури мовного спілкування, не зайвим буде нагадати, що Тарас Шевченко ніколи не опускався до вульгаризмів, не опускався до антиестетичних слів. Щирий у почуттях чи то схвалення, чи осуду, навіть гнівний, Шевченко залишався делікатним у висловах. Особливою лексикою, з теплотою і ніжністю говорив Шевченко про дівчат, матерів, взагалі жінок, чи то про поетичні образи їх, чи про реальні постаті:

У нашім раї на землі
 Нічого **кращого** немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим (Кос-Арал, 1849).

У поезії «Г. З.», написаній у Кос-Аралі в 1848 році, Шевченко згадує Ганну Закревську такими зворушливими словами: **Рожевая зоре!**; **А ти, доле! А ти, мій покою!**; **Моє свято чорнобриве, І досі меж ними [дівчаточками] Тихо, пишно походжаєш? І тими очима, Аж чорними-голубими, І досі чаруєш Людські душі?**; **Свято моє! Єдине свято!**; **Усміхнися, моє серце, Тихесенько – тихо...**

Йдеться не про те, щоб сьогодні говорити Шевченковими словами, хоч вони й витають над нами (справді – поставив насторожі!) і часто дуже доречно просяться на уста; йдеться про таку відповідальність за долю мови й народу, яку мав Тарас Шевченко, йдеться про духовність, чистоту душі й мови.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У Т. Г. Шевченка розуміння ролі і значення рідної мови для розвитку народу відповідало основним положенням найпередовіших на той час поглядів відомих європейських і вітчизняних учених – філософів і лінгвістів. Це думки про мову як творчу діяльність, нерозривний зв'язок мови і мислення, про загальнонародний генезис мови, про мову як посередника між людиною і дійсністю, про мову як безперервну діяльність духу: «тільки духовна сила народу є життєвим і самостійним явищем, а мова залежить від неї» (В. Гумбольдт). Трохи пізніше ці ідеї розвинув відомий український лінгвіст, професор Харківського університету О. О. Потебня: «у слові людина вперше усвідомлює свою думку»; «слово потрібне душевній діяльності для того, щоб вона могла стати свідомою». Слово допомагає «охопити багато чого одним неподільним пориванням думки». Саме таку мову як безперервну діяльність народного духу бачимо у творчості Шевченка. У ній сумовита лірика проростає у філософську мудрість, а вічна недоля пригноблених жевріє такою ж вічною надією, де умиротворена радість буття торжествує у злетах народного духу, а громадянська туга поета запалена пристрасним закликком до оновлення світу. Його слово живе й розвивається, сяє «алмазом добрим, дорогим» і є свідченням елітарної інтелектуальної українськомовної особистості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ажеж К. Человек говорящий / К. Ажеж. – М., 2003. – С. 34.
2. Андрущенко Т. Святе сонечко загляне / Т. Андрущенко. – К. : Либідь, 2003. – 96 с.
3. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: Імператив України. Історіо- й націософська парадигма / Ю. Барабаш. – К. [Б. в.], 2004 – С. 3-47.
4. Білецький О. Шевченко і світова література / О. Білецький // Пам'яті Шевченка : Зб. АН УРСР. – К., 1939. – С. 211.
5. Бойко Ю. Творчість Т. Шевченка на тлі західноєвропейських літератур / Ю. Бойко // Вибрані праці. – К., 1992. – С. 67.
6. Дзюба І.М., Жулинський М.Г. На вічному шляху до Шевченка / Іван Дзюба, Микола Жулинський // Тарас Шевченко. Зібрання творів : у 6 т. (видання, автентичне 1-6 томам «Повного зібрання творів у дванадцяти томах»). Поезія 1837-1847. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 9-65.
7. Космеда Т.А. EGO І ALTER EGO Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу. Монографія / Т. А. Космеда. – Дрогобич [Б. в.], 2012. – 372 с.

8. Маслова В. Лики памяти в русской культуре и поэзии / В. Маслова // Ритми сучасної філології. До 50-річчя проф. Т. А.Космеди. Зб. наук. ст. – Львів : ПАІС, 2007. – С. 195.
9. Наливайко Д. Німецький романтизм. Вікно у світ / Д. Наливайко // Зарубіжна література. – 1999. – № 1. – С.117.
10. Наливайко Дмитро. Стиль поезії Шевченка і його міжнаціональний контекст // Дмитро Наливайко // Компаративістика й історія літератури. – К. : Наук. вид-во АКТА, 2008. – С. 238.
11. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів : у 12 т. / Тарас Шевченко. – К., 2003. – Т. 5. – С. 315.
12. Шерех Ю. Г. Критика поетичним словом. Тарас Шевченко / Юрій Шерех // Пороги і запоріжжя. – Т. III. – Х. [Б. в.], 1998. – С. 11.
13. Durand E. Le poete national de la Petite Russia// Revue des Deux Mondes – 1876. — V. IX. – 921.

Мацько Любов. Языковая личность Тараса Григорьевича Шевченко как фактор формирования украинских филологов. В статье рассматриваются основные понятия лингвоперсонологии: языковая личность как лингвистическая категория, состоящая из компонентов – языковая возможность, языковое сознание и лингвокоммуникативная компетентность. Богатые творческим мышлением, лексическим составом и синтаксическим разнообразием языковые личности определяются как элитарный интеллектуальный образцовый тип личности, представляющий максимально высокий уровень владения культурой креативной речи. Они могут быть образцом для изучения родного языка, формирования речевых компетенций и языковой коммуникативной компетентности. Для украинской молодёжи таким несомненным авторитетом, средством патриотического воспитания является языковая личность национального гения и пророка Тараса Григорьевича Шевченко.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, образование, патриотизм, языковая личность, языковая возможность, лингвокоммуникативная компетентность, речевые компетенции.

Matsko Lyubov. A Linguistic Personality of Taras H. Shevchenko as a Factor for the Formation of Ukrainian Philologists. The article deals with the basic concept of the theory of linguistic personality: linguistic personality as a category consisting of the following components: language ability, language consciousness and communicative competence. Perfect linguistic personalities are defined as an elitist type demonstrating the most advanced level of creative culture and language and serving as a model for the study of the mother tongue and the formation of communicative competence. The study of creative work with such high degree of linguistic creativity by linguistic personalities who were and are emblematic figures, a cultural phenomenon of Ukraine, people who did not only influenced the development of the Ukrainian language and literature, but also enriched the intellectual life of the nation is of especially great informative and

educational value. Linguistic personality of the Ukrainian genius and prophet Taras Shevchenko is a definitive factor for the patriotic education of the Ukrainian youth.

Key words: Taras Shevchenko, education, patriotism, linguistic personality, language ability, language consciousness, communicative competence, speech competence.

УДК 821.161.2-1.09

Галина Маишталер

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ТВОРЕННЯ СЕМАНТИКИ ОБРАЗНОЇ ПАЛІТРИ ПИСЬМЕННИКАМИ РІДНОГО КРАЮ (Т. МЕЛЬНИЧУК, Д. РИХТИЦЬКА)

У статті акцентовано увагу на лінгвостилістичних аспектах творення семантики образної палітри письменниками рідного краю. Автор стверджує, що в концептосферу митців Т. Мельничука та Д. Рихтицької входять константи, на ґрунті яких вибудовуються домінанта-символи. Досліджується художня семантика образів сонця, вогню, дзвону, роси в їхньому поетичному світі. Сконцентрована енергія слова розкривається в авторських афоризмах, які акумулюють філософічність, інтелектуальність, впливають на емоції, естетичні смаки й волю людини.

Ключові слова: домінанта-символ, семантична паралель, образно-лексичні трансформації, вогонь, естетика слова, дзвін, роса, мегаобраз, афористика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Естетичний смак до художньо досконалого вислову, вміння прочитати мовні знаки культури виховується практикою лінгвостилістичного аналізу художніх текстів.

Лексико-семантична структура образної палітри у творчості письменників рідного краю – Тараса Мельничука та Дарії Рихтицької – неповторна й багатовекторна. Творчість цих митців глибоко розкриває світові феномен української душі.

Тарас Мельничук – голос сумління у просторі розхитаних і розмитих понять честі і правди, радість і біль, звитяга і мука рідної землі. Його мистецький доробок – щедрий і багатогранний: збірки «Несімо любов планеті», «Чага», «Із-за ґрат», «Строфи Голгофи» (дві

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
Інститут філології та журналістики

**ВОЛИНЬ ФІЛОЛОГІЧНА:
ТЕКСТ І КОНТЕКСТ**

**ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ХХІ СТОЛІТТЯ:
СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Видається з 2006 року

Випуск 15

Луцьк
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
2013

УДК 811.16'38(05)
ББК 81.41-7я54
В 67

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 1 від 30.08.2013 р.)*

Рецензенти:

- Скаб М. В.** – доктор філологічних наук, професор кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
Сологуб Н. Д. – доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу стилістики та культури мови Інституту української мови Національної академії наук України

Редакційна колегія:

- Моклиця М. В.** – доктор філологічних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Аркушин Г. Л. – доктор філологічних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Данилюк Н. О. – доктор філологічних наук, доцент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Мірченко М. В. – доктор філологічних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Оляндер Л. К. – доктор філологічних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Удалов В. Л. – доктор філологічних наук, професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Шульгач В. П. – доктор філологічних наук, професор Інституту української мови НАН України;
Мойсієнко В. М. – доктор філологічних наук, професор Житомирського державного університету імені Івана Франка;
Чижевський Ф. – доктор габілітований, професор Університету імені М. Кюрі-Склодовської, м. Люблін, Республіка Польща;
Фріце С. – доктор габілітований, професор Філії Академії Свентокшиської у м. Пйотркуві-Трибунальському, Республіка Польща;
Левчук Т. П. – кандидат філологічних наук, доцент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

В 67 **Волинь філологічна: текст і контекст.** Лінгвостилістика ХХІ століття: стан і перспективи : зб. наук. пр. / упоряд. С. К. Богдан. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. – Вип. 15. – 344 с.

У збірнику представлено праці з актуальних проблем сучасної лінгвостилістики, зокрема, проаналізовано пуліфункційний статус української мови в синхронії та діахронії, з'ясовано вияв стилістичних можливостей різних мовних одиниць у певних функційних стилях, розглянуто важливі аспекти лінгвоперсоналогії, а також сучасні методики викладання стилістики та культури української мови.

Рекомендовано мовознавцям, викладачам і студентам філологічних факультетів.

**УДК 811.16'38(05)
ББК 81.41-7я54**

© Богдан С. К. (упорядкування), 2013
© Гончарова В. О. (обкладинка), 2013
© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013

ЗМІСТ

Вступ	6
Антіпов Олег	
Лексико-семантичне поле «патріот» у листах Б. Грінченка з України Наддніпрянської	11
Архіпова Олена	
Репрезентація гендерного концепту «чоловік» у художньому дискурсі Ірен Роздобудько	23
Бабич Надія	
Мовні стереотипи з компонентами <i>небо/земля</i> у ментальному світосприйнятті українців	31
Бабій Ірина	
Семантико-словотвірна характеристика композитних інноваційних іменників у романі «Правда і кривда» М. Стельмаха	42
Базан Ольга	
Риторичне питання в системі синтаксичних одиниць української мови	50
Гаценко Ірина	
Фоносемантична характеристика основних лексичних категорій	59
Гороф'янюк Інна	
Зі спостережень над фольклорними текстами як джерелом вивчення діалектного мовлення подолян	66
Дзюбишина-Мельник Наталія	
Статус у сучасній літературній мові слів з ремаркою «діалектне»	74
Дідун Лілія	
Інтенсивність як градуйована семантична категорія	84
Должикова Тетяна	
Сленгізми в сучасному українському художньому дискурсі	92
Дягілева Жанетта	
Вербалізація образного складника концепту <i>FREUNDSCHAFT/ ДРУЖБА</i> у німецькому художньому тексті	100

Калашник Юлія, Трифонов Роман	
Вставлені конструкції в щоденнику Костянтина Москальця «Келія чайної троянди»	109
Ковтун Альбіна	
Динаміка особливостей релігійних найменувань у зверненому мовленні українців	120
Коловоротна Наталя	
Вербалізація концепту «мовчання» в «Щоденнику» Олександра Довженка	132
Космеда Тетяна	
Мовна особистість Тараса Шевченка як дзеркало розвитку української мови сер. ХІХ ст.: проблемні аспекти	139
Краєвська Ганна	
Композити в центральноподільських говірках (на матеріалі лексики традиційних народних ремесел)	148
Левченко Тетяна	
Функціонально-стилістичні вияви жаргонної лексики в газетно-публіцистичному стилі	155
Макарова Марина	
Мікроконцептосфера «кохання» в сучасному жіночому романі (на матеріалі творів Дари Корній)	165
Мацько Любова	
Мовна особистість Тараса Григоровича Шевченка як чинник формування українських філологів	174
Маишталер Галина	
Лінгвостилістика творення семантики образної палітри письменниками рідного краю (Т. Мельничук, Д. Рихтицька).....	190
Місінкевич Олеся	
Поетичні функції онімів світової та української міфології у творах неокласиків	200
Навальна Марина	
Жаргонна лексика в заголовках інтернет-видання «Українська правда».....	210
Нікітченко Олексій	
Фразеологізми української й англійської мов на позначення температурних відчуттів людини: спільне та відмінне	221

<i>Пилипишин Світлана</i>	
Роль дисципліни «Культура наукової мови» для студентів негуманітарних спеціальностей	231
<i>Півторак Віталій</i>	
Кольоративна лексика – складник поетичного ідіостилю Марії Сербін	239
<i>Піддубна Наталія</i>	
Прецедентні оніми як інтердискурсивний елемент сучасної української проповіді	248
<i>Пристаї Галина</i>	
Морфонологія словотвірних гнізд, вершини яких закінчуються на -б(ий), -п(ий), -в(ий), -м(ий)	256
<i>Прокопович Лідія</i>	
«Нитками золота прошита блакить...» (семантика та стилістичні функції назв синьої та золотої гама кольорів у поетичному дискурсі Євгена Маланюка)	266
<i>Пустовалова Віра</i>	
Теоретичні засади дослідження лінгвокультурних кодів	276
<i>Ріжко Руслана</i>	
Тропеїчний потенціал семантико-стилістичних доміант у поетичних текстах кінця ХХ – початку ХХІ століття	283
<i>Руссу Анна</i>	
Специфіка префіксів <i>від-</i> і <i>роз-</i> у дієслівних термінах зі значенням «зворотна дія».....	293
<i>Скаб Марія</i>	
Біблійні алюзії в щоденниках Олеся Гончара	302
<i>Таран Оксана</i>	
Сленгізми в жанрі інтернет-щоденника: функціонально-комунікативний аспект.....	312
<i>Христенюк Віра</i>	
Лексичні та граматичні риси мови грамот XIV–XV століть	322
<i>Чернявська Інна</i>	
Фразеологічний фонд казкових повістей Всеволода Нестайка	331
Відомості про авторів	338